

KÖZLI: ANTAL-LUNDSTRÖM ILONA

Ádám Jenő (Szigetszentmiklós, 1896. december 12. – Budapest, 1982. május 15.)
Kossuth-díjas zeneszerző, kóruskarnagy, zenepedagógus és népdalgyűjtő.

Az utóbbi években erősödik az a vélemény, amely *Kodály Zoltán zenei nevelési rendszerének* a gyakorlatban elterjedt eredeti zenepedagógiai megoldásainak alkotójaként **Ádám Jenőt** ismeri el, és a Kodály által is javasolt „Magyar módszer” elnevezést ajánlja a „Kodály módszer” elnevezés helyett. A Kodály Zoltán megbízásával alkotott *módszertankönyv*, a háború alatt kiadott *szó-mi füzetek* és az *általános iskolai ének-zene könyvek* - vagyis a tények ellenére - sokan nem tudhatták meg, mi az igazság. Akik pedig tudták, bizonyos érdekek miatt nem akarták, hogy kiderüljön mindaz, ami e levelek olvasásakor nyilvánvalóvá lesz.

A számomra bizalmasan átadott Ádám Jenő levelek meggyőző választ, bizonyítékot szolgáltatnak a szakmát és a közvéleményt ma is foglalkoztató kérdésekre, ezért úgy érzem, kötelességem közölni ezek tényszerű, sokakat érintő tartalmát a szakmai őszinteség és a tudományos megítélés miatt.

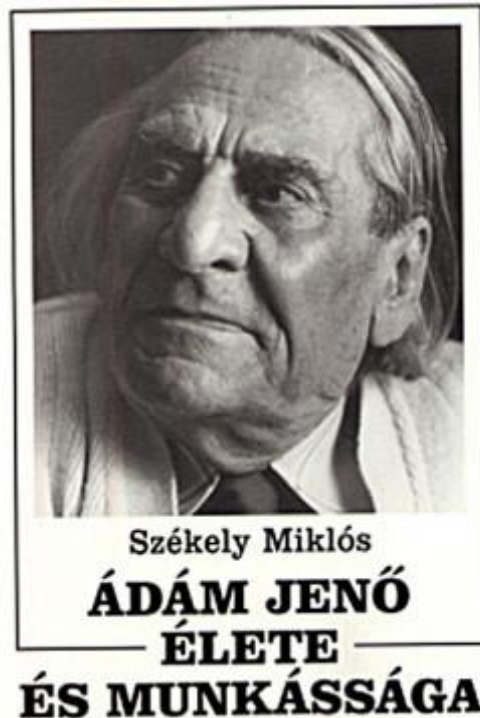
A Kodály Zoltán munkatársaként dolgozó Ádám Jenő 1959-ben történt nyugdíjazásakor, 63 évesen úgy érezte, ereje teljében méltatlanul félreállították, amit az a tények is igazolnak. Leveleinek tanúságtétele szerint az akkor még mindig népszerű előadót és ragyogó pedagógust váratlanul elküldték a Zeneakadémiáról, ahol 30 évig a Középiszkolai ének- és zenetanárképző

tanszakot vezette, állandóan figyelve az egyéb iskolatípusok zenei oktatására, fejlesztésére. Egyik napról a másikra nem taníthatott többé a Zeneakadémián, nem jelenhetett meg a tanítványai és közönsége előtt, a Rádióban is egyre ritkábban szerepelt. Minden fellépést, vezénylést, megszólalását fokozatosan leállították, a Kaesz Kató által oly szépen illusztrált általános iskolai tankönyveit megtiltották és bezúzták. Az alapvető *Módszeres énektanítás a relatív szolmizáció alapján* című könyvét a Zeneakadémián nem használták többet, amely számára nagy szomorúságot okozott! Ádám Jenő osztályrésze ettől kezdve a teljes csend lett, aminek lélektani hatását a családi tragédiák is erősítették.

Amikor 1976-ban Budapestre, a csepeli Jedlik Ányos Gimnáziumba kerültem ének-zene tanárként, tájékozódni kezdtem szakmai körökben. Kíváncsi voltam, mi történt Ádám Jenővel, hiszen évekig semmit nem lehetett hallani róla. Kiderült, hogy a létminimumon ugyan, de él, beteg lányával a Moszkva tér 14-es számú házban lakik, tehát munkába menet naponta ott utaztam el a lakása előtt. A lexikonban ellenőrzött adatai szerint novemberben közeledett a 80. születésnapja. Akkor, gimnáziumi tanárként, és Székely Miklós elnökletével a budapesti KÓTA Ifjúsági Bizottságának titkáráként sem hallottam, hogy valaki készülne a megünneplésére. Mindebben némi szándékosságot is éreztem. Mintha „agyon akarnák hallgatni”. Már kevés volt az idő a születésnapig, ezért volt osztályfőnökömet, a Köznevelés szerkesztőjét kértem meg, segítsen, hogy legalább hírt adjunk arról, hogy a nagy pedagógus még életben van. Ő rövid határidővel be tudta tenni a következő számba azt a cikket, ami az egyetlen köszöntés volt Ádám Jenő nyolcvanadik születésnapjára. Hangversenyt, ünnepi megemlékezést senki sem tervezett. Jóval később jelent meg egy utólagos megemlékező cikk az Ének-Zene című lapban. 1982-ig, 86 éves koráig élt, de nyugdíjazása után nyilvánosan soha nem köszöntötték Budapesten. Halálakor Raics István írt egy rövid nekrológot a szaklapban.

A zenepedagógia helyzetéről a hetvenes évek óta tartó, sehová sem vezető viták, belső harcok és vádaskodások idején Ádám Jenő tehát még életben volt, foglalkoztatta is a kérdés, de őt ekkor már senki nem kérdezte. Mennyi mindent tudott volna még mondani, ha alkalmat adtak volna neki! 1980-ban egy gondosan írt levélben reagált Szabó Helga elhíresült vitacikkére, tiltakozott a *Kodály-módszer* elnevezés és a tankönyvekkel kapcsolatos többszám alkalmazása miatt, mert valójában a módszert és a tankönyveket is ő egyedül

készítette, Kodály nevét csak tiszteletadásként írta oda. Ennek ellenére 1964 évi budapesti ISME konferencia óta a Kodály által javasolt „Magyar módszer” helyett a „Kodály módszer” elnevezést terjesztették világszerte. Természetesen senki nem reagált tiltakozására. Minderről bővebben volt kollégám, Székely Miklós: *Ádám Jenő élete és munkássága* (2000) című könyvében olvashatunk. Ebben a gondosan gyűjtött anyagban nem szerepelhetett ez a néhány, Ádám Jenő személyes kapcsolatából származó levele, ezt a hiányt szeretném most pótolni.

Az 1964–67-es években írt levelek különös módon kerültek hozzám. Ezekben Ádám Jenő nagyon őszintén írt a teljes kirekesztettségéről, anyagi helyzetének napi küzdelmeiről és a megszégyenítő módon történt ellehetetlenítéséről barátjának, az orvos dr. Antal Erzsébetnek. A leveleket Ádám Jenő halála után közeli rokona és jó barátja, Arany Bálint politikus, a *Magyar Közösség* perének „koronatanúja” és felesége, Köpeczy Ilona őrizte meg, később Köpeczy Imola (Várkonyi Lászlóné) átadta a baráti körhöz tartozó és zenei területen is tájékozott dr. Szabó Árpádné dr. Török Klárának.

A Járdányi családdal és az akkori zenei-kulturális élet kiválóságaival egy ismeretségi körbe tartozó dr. Szabó Árpádné kért meg arra, hogy nézzem át Ádám Jenő gondosan megőrzött, eddig ismeretlen leveleit és felruházott a szakmai szempontból fontos részletek közlésének jogával. Köszönet a bizalomért.

Ádám Jenő hagyatékából 1979-ben nyílt meg szülőházában életútját és munkásságát bemutató állandó kiállítás. Korabeli fotók, dokumentumok, berendezési- és emléktárgyak segítségével nyerhetünk betekintést Szigetszentmiklós díszpolgárának életébe. A kiállítás az Árpád u. 29. sz. alatt található tipikus XIX. századi parasztházban. Négy termében megtekinthetők a művész-tanár 60 éves pedagógiai pályafutásának tárgyi emlékei, zongorája, karnagyi ruhája, saját festményei, rajzai, kitüntetései, levelei Kodály Zoltántól és Bartók Bélától.

A levelek személyes kapcsolat eredményeként íródtak 1963 decembere és 1967 júliusa közötti években. Természetesen ezekben a levelekben Ádám Jenő családi életének egyéb problémái, Erika (Eja) lányának lelki betegsége, sorsának alakulása, valamint az anyagi gondok és tervek is megbeszélésre kerültek, ezeket nagyon érintőlegesen mutatom csak be. A tartalom alapján követhető Ádám Jenő lelki és emberi megaláztatásának – a sokak által támogatott pszichológiai kínzásának – következményeként kialakult depressziós periódusnak hosszú időszaka. Ebből, a – szép és tehetséges nagyobbik lányának korai elvesztése miatti gyász, a méltatlan nyugdíjazás, az általa létrehozott módszer szerzői jogának elvétele és felesége hosszadalmas betegsége, valamint a halálával kicsúcsosodó – fájdalmas időszakból nem volt egyszerű kikerülnie. Élete teljében érték e tragikus események, a szakmai karrier csúcsán, 1959–1965-ig 7 év veszett el alkotó idejéből. Ezek a láncolatban egymáshoz kapcsolódó tények mindenkit porba sújtottak volna. A jó barát és megértő lelki társ segítségével, sokak támogatásával és gondoskodó szeretetével mégis túlélte mindezt és igazi néptanítói elkötelezettségével még sok emlékezetes alkalmat, élményt és fejlődési lehetőséget adhatott életében másoknak. Erről az időszakról, az átélt lelki kálváriáról és a visszatérésről tanúskodnak e levelek.

Adám Jenő szobra a róla elnevezett szigetszentmiklósi Zeneiskola előtt.

Ádám Jenő leveleinek idézett részletei:

Mátraháza, 1964. február 5.

Nagy örömmel olvastam kedves, hosszú levelét, s benne bizakodását, hogy használni fog ez a kis önszáműzés. Valóban javult a légzés. A köhögés meg úgyszólván jelentéktelen...

A Kékesen eddig csak 3-4-szer voltam. Már-már a Galyáról való hazakutyagolást vettem tervbe, de mára elromlott az idő. Sűrű hóesés és szél kerekedett, öröm volt nézni. Öröm, mert így végre legalább lemásoltam a rádióelőadást és beküldhetem. Most már kíváncsian várom, belemennek-e, hogy beolvassam. A karácsonyi cikk gondolatkörében jár, de most inkább a saját meditálásomként szerepel. Címe: „Szóljon hozzá kartárs!” Egy elherdált kurucnóta védelmében crescendálok rá az illetékes képmutatókra. ... Nem tudom, jeleztem-e már, hogy a cikkekre a szerkesztőség kapott félhivatalos választ, de Acél közbelépett, s a vitát – így nyilvánosan – nem engedélyezte. Most nyilván tanakodnak, mitévők legyenek...

Telefonon elég gyakran szólok haza. Zsuska minden alkalommal biztat, hogy ne nyugtalankodjam (Eja miatt), maradjak és élvezzem a jó levegőt. Elég nagy vendégjárás van nála, s ez jó így. Ejának is csak használ. Borzasztó volt ez a sok éves teljes elzárkózás. Agyon kínoztuk magunkat vele.

Mátraháza, 1964. február 9.

Elfutott az itteni idő kétharmada. Nem lehet elmondani, mekkora áldás volt... Egyre többet foglalkoztat a közeli jövő. Sok-sok dolog vár megoldásra. Nehéz lesz az mindenképp. Most még ez egyszer összeszedem magam (bár ezúttal

kissé nehezebben). Aránylag jól lélegzem, nem köhögök. Szinte dupla levegőmennyiségem van. Sajnos tudom, milyen hamar, szinte órák alatt visszaeshetem. Jó volna még pár hét idefenn. Nagyon szeretek itt lenni. De majd odalenn is nagyon fogok igyekezni... Sok minden „megoldás”-féle foglalkoztat, persze többnyire mind levegőbe fogalmazgatás. A teljes visszavonulás mindentől, az is foglalkoztat. Megvitatjuk...

(1964. július 16-án évekig tartó betegségében meghalt a felesége. Egy hónapos teljes gyász következik).

Budajenő, 1964 augusztus 22 este

Lámpa mellett írogatok. Miről is szóljak?

A kongresszus (1964 ISME, Budapest) megy a maga „szigorúan tudományos” szórásásával. („*A népdalok osztályozásának filozófiai alapja*” pl. az egyik előadás címe afféle jobbkézzel balfülvakarás. Nem érdekel, kétszer is kisurrantam a hallba aludni. Fáradt vagyok.)

Kodály sütkérezik a népszerűségben: fényképezik, mozizák minden lépését. Igyekszem elkerülni, hogy ilyenkor a közelében legyek. Nem bírom az efféle „visszfényt”. Okosan spórol, gazdálkodik az erejével. Többnyire inkább csak „mutatkozik”.

A kétnyelvűség (kizárólag angol és francia) sokaknak kényelmetlen. Többen vannak, akik a németet bírják csupán 2. nyelvként. Főként a keletiek. Ezek morognak. – Holnap még egy ízben lesz a szakmám szekcióülése. Egy-két félreértett (angol nyelvű előadásom) kitételeit kell helyreigazítanom. Nem lényeges.

Szentistvánkor reggel rám törtek a szülőfalum béliek autóval, s elvittek Szigetszentmiklóstra. Kicsit szűk volt a gallérom az ünneplés miatt. Díszgyűlés volt, s én is jókorát fecsegtem. Feljogosított a két vezető pártember igen magas és magyar beszéde. Egy jókora moziban volt az ülés.

Az Operából énekeltek 3-an (Szecsődi, Joviczky és Reményi, no meg Lakatos Gabriella táncolt egy helyes kölyökkel), sikeresen szerepeltek. Meglátogattam keresztanyámat (80 éves és fekvőbeteg), no meg körülvettek az egykori játszópajtások. Szülőházam is megvan még.

Szép kiállítás is nyílt a 700 éves alapítás évfordulójára. Kedves, jó magyar levegője volt mindennek. Este későn értem haza. ... Bizony, megváltozott a világ. Merre visz az útjuk, maguk sem tudják.

Eja írt egy kedves levelet, ceruzával, sok törléssel, húzással. „Édesanyával sokat küszködöm!” – írja. Nem igaz hát, hogy érzéketlenül megy el a dolgok között. A jövő héten jön fel. Kihozom ide és még pár szép napot együtt töltünk idekint. (Budajenő) Itt alszom, reggel megyek be. Sokat öntöztem. A virágos nyárnak, itt bizony már vége. Érezd magad nagyon jól! (ott, Rómában)

Mátraháza, 1964. december 4.

Ez még nem levél, csak híradás, hogy felérkeztem ide. Teljes téli világ! Mindent vastag hó takar. Roskadoznak a fenyők. A ház úgyszólván üres. Csend van hát, nagy csend. Csak a cinkék matatnak az ablakpárkányon, – éhesek... Január 3-án már újra itt lehetek. De a lányom, az továbbra is otthontalan bolyongjon? Vagy felhozzam? Januárban a lakásban kell selejteznem, rendezkedni, meg másik lakás után kell nézni. Újabb címek vannak és lesznek, azok után is járni kell.

Majd megvitatjuk szerdán. Akkor felolvasom azt a rádióelőadást.

Mátraháza, 1964. december 19.

Holnap érkeznek az új vendégek, lassan megtelik a ház... Én meg lecsusszanok szépen. Jó volt. Ismét boldog perceim is voltak. Nincs nagyobb öröm a földön, mint szabadon, békességben dolgozhatni, kedv szerint való munkában elmerülni. Az elmúlt néhány esztendőben ezt kaptam én itt, idefent egyszer-egyszer néhány hétre.

Mátraháza, 1965. január 15., péntek

Reggel ma is igen korán keltem és jól haladt a munkám. Most már remélem, rendben lesz hamarosan. A két székely dal még csendes bennem.

Annál hangosabb tegnap óta a gond, hogy kell-e a házvezetőnő? Egyáltalán elindítsam-e a háztartást? Ha februárra elindítom, egyetlen forintot sem tudok megtakarítani az elkövetkező hónapokban...

Azt gondoltam, hogy február lenne a mütétre is a legalkalmasabb. Kár volna a nyárra halasztani. „Októberre jó volna berukkolni”, a tél előtt rendeződni.

Itt jó. Nincs étkezési és fűtési gond, a takarítás rendben. Odakint mindez rögtön jelentkezik, mint megoldandó kérdés.

Még az éjjel is az járt az eszemben, hogy lám, lám, nem tudtam biztosítani a gondtalanabb életet. Számolnom kell a garast vénségemre. Elügyetlenkedtem a dolgot. Azt sínylem, ami időt és erőt az iskolai énektanítás ügyével

elfecséreltem. Ez nem térült meg sehol, s nem is fog sohasem. Másnak fiadzik, míg engem leszorított a pódiumról. - De nem is engedem meg senkinek, hogy koszorút rakjon rám. Elverem a kezüket magamról. - Bár alapjában véve a hibás mégiscsak én vagyok egyedül.

Csak reggel a sötétben, kilódulva az ágyból, hessegetek el minden gondot. Szombat reggel. Jó. Elkészültem a TV előadással.

Mátraháza, 1965. január 30.

Vasárnap hamar, korán reggel viszik a postát.

Hát gyorsan, mi is van:

1/ Az Élet és Irodalom elküldte a kefelevonatot. „Zenei örökség” címet adta néki. Olyan már az egész cikk, mint a herélt ló, híz, de... ..és még nyéríteni is alig tud. De egye fene, menjen. Talán jobb így!

2/ A Tévéből írtak. Kértek, halasszam el, azaz kezdjem ősszel a sorozatot, kifizetik a 3 előadás fele árát, de most már hadd menjen a haver az év végéig. Így van. Ha valahonnan kiteszi az ember a lábát, ott tucatszám nyüzsögnek az aspiránsok. Két legyet is ütnek: egy az, hogy nincs mihez hasonlítson a nézősereg, kettő: őszre bebiztosították magukat, hogy nem kell a fejüket törni, mit kezdjenek, itt vagyok én, a „népszerű srác”. Minden rendben volna, *de – leszek én még őszre?* – Most töröm a fejem, elfogadjam-e, vagy rittyentsek rájuk?

Mátraháza, 1965. február 16. kedden este

Itt van mellettem Ejuskám, mint valódi lakótársam. Enyhén tiltakozik, hogy ő állandóan mégsem kíván kántorkodni. Nemrég elaludt. Kint erősen imbolyognak a fák ágai, jókora széllel tört be a „front”.

Szokás szerint korán keltem és csodák csodája befejeztem a „Székely keserves-” t. Kerültem benne a kerülendőket, de így is szívni fogják a fogukat a pipogya fattyúk. Benne van Erdély, benne a székely észjárás és a tömör érzésvilág.

Most tovább babrálgatom a népművelési témát. Be kell, jogom van beleszólni ebbe a svindli világba, ami nem más, mint nagyképű, cinikus álarc alatt csergedező pénzforrás – ez is lóvé! – alapon.

Forrai írt újra, hogy megkapta levelem. Nem értem, mi szállta meg ezt a hiú, zörgő belsejű embert, hogy rám is gondolt. (Bárdosra, aki részben alapítója a Budapesti Kórusnak, s rám, aki egy ideig tőle örökölve vezettem, és Vaszyra, aki

egy ügyes fogással (angliai utam idején) kezébe kaparintotta álnok praktikával. (Nem sírtam érte...). 25 éves a Budapesti Kórus, – ezt 1965/66-ban ünneplik. Ezen az estén vezényelnénk, – talán mind a hárman? Nem tudom. A jövő együttműködésre célozgat Forrai. Hol van az már?! No erről elég ennyi. Legfeljebb az, hogy bizonyára örvendenél, ha egy pillantást vethetnél „dicső múltamra!”.

Most telefonáltak Egerből, hogy elmarad a Füzesabonyban tervezett előadásom, mert betiltottak minden összejeövetelt a száj-és körömfájás járvány miatt. Fogynak a hasznos marhák. Maradnak a nagyszájú, tehetetlen, hepciáskodó pojacák. Nagyon zabos vagyok a sok kártevőre. (Eja közben felkelt).

Budapest, 1965. február 19.

Örülök, hogy sikerült a rádiót meghallgatnod. Jancsó Adrienn estjére én is elmentem volna. De már a Jephtához nem. Tudod, ha az ember több mint negyedszázadon át idehaza maga volt a „Händel”, mint én, az nem szívesen hall mást, pláne, ha tudja, hogy az illetőnek ez a szerző semmit sem mond, s csak rutin dolog nála. Bizony, sajnálom, hogy soha se fogod megismerni az én Händel- estjeimnek felejthetetlen forró sikereit. A Jephta az utolsó műve. Nagyszerű az is (ezt én nem csináltam, bár többnyire bemutatókat adtam). Vízbe írtam ezt ismind!

Mátraháza, 1965. március 1., hétfő

Sietek a megnyugtató sorokkal (az térd-operáció után), hogy az éjjelt jól töltöttem – a műtét után lázam nem volt, forróság sem öntött el. Az ágyban üldögélve írom ezt a pár sort. A Tv-vel kapcsolatos általános zenei művelődésügyi előadások kérdése foglalkoztat. Ki szóljon bele, ha én nem? Mind ezen óráig nem tudta senki utánam csinálni. Csakúgy nyüzsögnek a porondon (kb. 30 zenei ismeretterjesztő előadás van a rádióban, tévében, javarészt „fagatósdi”). A Népszabadság cikke nyomán meghozattam a könyvalakban kiadott eddig elhangzottakat és most azt tanulmányozom.

Mátraháza, 1965. március 5. péntek este

Mielőbb szeretnék már járkálni, hiszen ezért vagyunk itt Bencédynek írtam, hátha valami rendes dolgot akar tőlem. Ma az egyik tanítványom, Fasang Árpád

(a Bartók Szakiskola igazgatója) írta, hogy Kodálynál járt s az öreg szó szerint ezt ... különben elküldöm a levelet. Öreg ő már, hogy helyrehozza az egynémely miegymást.

Fasang Árpád levele Ádám Jenőhöz

Kedves Jenő Bácsi!

Nagyon köszönöm a cikket. Nem is cikk ez, hanem költemény. Kár, hogy nem valamelyik zenei szaklap közölte. Bár műfajánál fogva igazán az „Élet és Irodalom” -ban is helyén van.

A minap meglátogattam Kodály tanár Urat. Neki is megmutattam a cikket. Nagy érdeklődéssel olvasta és igen melegen kérdezősködött Feleled. Azt mondotta. „már hónapok óta nem láttam Ádám Jenőt, utána kellene néznom, hogy van, mit csinál”. Mindezt olyan atyai melegséggel mondotta, hogy egészen meghatótt.

Egyébként engedj meg, hogy én is érdeklődjem hogyléted felől. Az lenne a legnagyobb örömiünk, ha erre a választ élő szóban adnád meg minálunk. Ha egyszer van egy kis szabad idő d számunkra, szeretettel várunk.

Tanítványi szeretettel ölel: Fasang Árpád

Mátraháza, 1966. március 28.

Bár nagyon elfelé tart a szekereim innét, mégis jelentkezem nálad, hogy valamelyes híred legyen felőlem. Köszönöm a telefont Gyurkával, Eja ügyében.

A kanadai út miatt telefonáltak. A Kulturális Kapcsolatok Intézete küldene ki. Kérik az adatokat, stb, stb, Jó, jó! Rendben. Ha meg tudják csinálni ilyen röptében, hát nem bánom, elmegyek (A gramafonfelvételem állítólag májusban lesz). Elküldtem innen minden szükséges adatot, most várom a telefont, hogy mi legyen. Ha én kellek, hát holnap lemegyek (pedig csütörtökön akartam hazamenni.).

De bírom én még ezt a mókát? Nem gebedek bele? 5-6 évet szeretnék még élni. „Az estébe ballagóknak” sorozatot elkezdeni, a „Dal mesterei” sorozatot bevégezni. Megnézetem magam Korompayval meg Jánoskával. Ha ők

engednek, megyek.

(Erre az útra Kodály javasolta maga helyett, már korábban. Pár nappal ez után elindult a kanadai konferenciára. amit több éves külföldi kapcsolat követett. Kodály 1967 március 6-án meghalt.

Budaliget, 1967. július 15.

Szívből köszönöm a kedves megemlékezést. Kívánságaid számomra a legértékesebbek, a legszebbek. Köszönöm. Úgy legyen!

Többnyire idekint vagyok. A Dankó-dalokat hangszerelgetem. Amit az igazi népdal érdekében a nótának vétettem, ezzel igyekszem most helyrehozni. A felvétele augusztusban lesz, igyekezniem kell nagyon. Kora reggel ezzel bíbelődöm, délután pihenés, másfél- két óra, utána kerti munka, korai lefekvés. Már 5. napja itt van velem Eja is. Kedves, dolgos, nyugodt. Minden munkát ő végez. Csöppet sem zavar... Meleg volt, hűvös lett. Így is jó, úgy is jó. Ami rossz, az a csend eltűnése. De hát a zaj elől nincs menekvés! Öt ház épült a környéken. Egyre több az autó is. Budaliget város akarózik lenni. Mindazon által bármikor jönnél, boldogan látnálak. Szerdán vagy csütörtökön megyünk be egy napra.

1967–1978-ig utazásai Amerikába, Dél-Amerikába, Kanadába állandósulnak, saját műveit is vezényelheti. A Brockhaus-Riemann zenei lexikon így írja le ezt az időszakot: *„1939 óta fáradhatatlan pedagógus és népművelő volt, a zenéről, népzeneről szóló előadásai, rádióelőadásai rendkívül széles körben hatottak, nyugállományba vonulása után az amerikai magyarság körében is számos hívet szereztek a magyar muzsikának.”*

Sírfelirata a szigetszentmiklósi temetőben:
„Én ültettem a cédrusfát, / Más köti hozzá a lovát”

A levélrészletek a Székely Miklós: *Ádám Jenő élete és munkássága* című könyvében felállított időrendbe beállíthatók és a könyvben e témában közölt dokumentumok, egyéb levelek segítenek jobban megérteni az élethelyzeteket és a meghozott döntéseket.

Forrás: A közölt adatokat a Brockhaus-Riemann Zenei Lexikon 1983-as és a Magyar Zenei Lexikon 1965-ös kiadásából idéztem.

A közölt leveleken kívül van még több ebből az időből, amelyek szakmai szempontok szerint nem olyan fontosak. Átadásukat javaslom a ZTI kutatói számára megőrzésre és további feldolgozásra.